

Quaderns (2014) 30, pp. 133–151. ISSN 0211–5557. ISSN 2385–4472

INTERSECCIONS: FER TREBALL DE CAMP EN UN QIAOXIANG *INTERSECTIONS: FIELDWORK IN A QIAOXIANG*

Irene Masdeu Torruella¹
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum:

El present article té com a objectiu reflexionar sobre l'especificitat de fer treball de camp a Xina en espais que s'erigeixen com a punts d'intersecció de diverses trajectòries, trànsits i identitats múltiples involucrades en el fenomen de les migracions. Concretament l'article presenta l'etnografia realitzada a Qingtian (Zhejiang, RP Xina), comarca d'on provenen la major part dels xinesos que resideixen a l'Estat Espanyol i on es condensa de manera paradigmàtica el significat de la migració i la mobilitat com a forma de vida.

A través de la descripció del transcurs de l'etnografia i de les perspectives metodològiques emprades, aquest text proposa reflexionar sobre el rol de la mobilitat en la creació

Abstract

This article reflects on fieldwork in China in places where diverse trajectories, paths, and multiple identities involved in the migration process intersect. Specifically, the article presents ethnographic work conducted in Qingtian (Zhejiang, People's Republic of China), which is the region where most of the Chinese people in Spain come from, and where the meaning of migration and mobility as a way of life is condensed in paradigmatic form.

Through a description of the ethnographic process and the methodological approaches used, this paper considers the role of mobility in the creation of

1. Aquesta recerca s'ha dut a terme gràcies a una beca de l'Institut Confuci "Confucius China Study Plan Joint Phd Program 2013" de la Universitat de Xiamen i forma part del projecte de recerca MINECO I + D "El impacto de Asia oriental en el contexto español" (FFI2011-29090) del Grup d'Investigació InterAsia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

d'identitats i alteritats, i el paper que aquestes juguen en el desenvolupament de les relacions etnogràfiques. Finalment, l'article també té com a objectiu presentar les condicions i circumstàncies (personals, acadèmiques i financeres) sota les quals s'ha realitzat la recerca per tal de reflexionar sobre el rol i la situació de l'etnògraf/a en l'àmbit de la investigació sobre migracions i mobilitats en l'actualitat.

Paraules Clau: Migració i retorn, identitat i alteritat, mobilitat, pràctiques transnacionals, etnografia, Xina

identities and alterities, and their influence on ethnographic relationships. Finally, a discussion of the personal, academic and financial circumstances in which the research was carried out serves as the basis for reflection on the role of the ethnographer in the study of migration and mobility in the contemporary world.

Keywords: Migration and return, identity and alterity, mobility, transnational practices, ethnography, China

Etnografia en i del moviment

Un dels principals debats de l'antropologia en les darreres dècades ha consistit en la transformació de la naturalesa de l'àmbit d'estudi etnogràfic, és a dir, la definició i delimitació de l'espai on es concreta el treball de camp: des d'una perspectiva tradicional que pren com a àmbit de recerca una localitat ben delimitada geogràficament, al reconeixement de la porositat d'aquestes fronteres i les dificultats d'encapsular en una única localitat determinades realitats i pràctiques socials; especialment les que fan referència a les migracions.

En un moment com l'actual, en què des de les ciències socials la hiper-mobilitat i els fluxos globals es presenten com a fets distintius de les societats contemporànies, diversos historiadors i antropòlegs han emfasitzat repetidament com la mobilitat no és quelcom exclusiu de la contemporaneïtat sinó que constitueix un aspecte fonamental de les societats des d'un punt de vista diacrònic (McKeown 2001; Salazar 2011a). Els viatges, els fluxos migratoris i els vincles o l'intercanvi de productes i d'informació entre grups socials emplaçats en zones geogràficament distants no impliquen cap novetat intrínseca. En altres paraules, Salazar (2011a:586) ens indica com el problema rau en entendre la "normalitat" social des dels paràmetres del sedentarisme.

No obstant això, les articulacions que es donen entre allò local i allò global, així com la immediatesa, l'escurçament de les distàncies i la generalització d'aquesta mobilitat —és a dir, la seva multiplicitat i intensificació empírica—, han implicat transformacions i debats en la manera de desenvolupar la recerca sobre migracions. En un món cada

vegada més interconnectat, la migració està configurada per un seguit de moviments que van més enllà d'un simple acte de sortida i de retorn (Schiller 2004; Chiang 2011), erigint-se, d'aquesta manera, com una forma de vida i no tant com un esdeveniment aïllat trencador de la "normalitat" (Salazar 2011a).

Per tal d'explicar el moviment i les pràctiques socials que traspassen les fronteres locals, nacionals o internacionals, des de l'antropologia i les ciències socials s'han adoptat diverses solucions i perspectives metodològiques, especialment en l'àmbit d'estudi dels processos i les pràctiques migratòries: des de la focalització de la mirada en una localitat concreta on es materialitzen aquests moviments (Chu 2010), a la realització de treball de camp en diverses localitats involucrades en determinats fluxos (Tsuda 2003; Li 2013), fins a la possibilitat de retenir aquesta dimensió mòbil a través de l'anàlisi de diversos espais etnogràfics virtuals (Melo 2005; Cheong 2009; Chen 2006). Tanmateix, més enllà de la perspectiva metodològica i de la definició de l'àmbit de la recerca que cada investigació adopti, la mobilitat i la seva articulació en les localitats sembla ser un dels aspectes centrals en la reflexió i la tasca antropològica de les darreres dècades. No obstant això, és important recordar que l'èmfasi en la mobilitat no ha d'implicar un biaix metodològic que comporti l'oblit de la centralitat i la pertinença en localitats concretes.

Primers punts d'intersecció i el sorgiment de la recerca

La dialèctica i correlació d'espais, així com el seguiment de pràctiques socials que involucren diverses localitats geogràficament distants, han estat, des de l'inici, el leitmotiv de la investigació en curs sobre les pràctiques migratòries de retorn a Xina des de l'Estat Espanyol.²

L'any 2008 mentre estudiava xinès a Chengdu (Sichuan) l'atzar em va portar a conèixer diverses persones que retornaven a Xina després d'haver viscut a l'Estat Espanyol durant llargues temporades. Aquests encontres casuais es van produir en un restaurant català on, tant ells com jo acudíem quan ens venia de gust tastar aquells productes gastronòmics que expressaven algun element de la nostra identitat —construïda a base de pràctiques socials quotidianes arrelades a diferents espais socioculturals— i que ens

2. La meua experiència etnogràfica a Xina s'inicià el curs 2005-2006 en el marc del treball de recerca corresponent a la tesina de doctorat (DEA) sobre l'art dongba a Lijiang (Yunnan) (Masdeu 2006). No obstant això, va ser durant la meua posterior estada a Xina com a estudiant de xinès i professora de castellà a la Universitat de Sichuan (2008-2009), quan van sorgir les preguntes d'investigació que m'han portat a desenvolupar la recerca doctoral sobre les pràctiques de retorn a Xina des de l'Estat Espanyol (Masdeu, 2014a).

vinculaven d'una manera especial en aquell moment. Tal i com indica Kjellgren (2006: 227) l'elecció del tema de investigació és sovint fruit d'una sèrie de coincidències atzaroses, d'itineraris i encontres, de desitjos personals i potser fins i tot de *yuanfen*.³

Les converses amb aquests “retornats” es van efectuar en un espai en el qual hi confluïen realitats i pràctiques socials híbrides que sovint ens transportaven a altres indrets més enllà del lloc on ens trobàvem físicament emplaçats. Aquest espai d'interacció social localitzat a Xina –i la relació que amb aquest espai establien els retornats– es va perfilar com un punt d'intersecció de diverses trajectòries, moviments divergents d'anades i vingudes, de trànsits i d'identitats múltiples que constituïren el pòsit etnogràfic a partir del qual va sorgir el meu interès per comprendre la realitat social al voltant de les pràctiques vinculades amb el retorn a la societat d'origen.

Així doncs, encara que la investigació sorgís a Xina, ho va fer a un espai on s'expressaven pràctiques i estructures socials que van més enllà de les fronteres polítiques del país. El context de sorgiment de la recerca ja portava implícit l'intercanvi i la interacció d'escenografies, de pràctiques socials i d'expressions culturals que han anat guiant el desenvolupament de la investigació.

Quan vaig tornar a Barcelona per iniciar els estudis de doctorat em vaig adonar que, si bé des de Xina les converses amb els retornats em portaren a plantejar-me aspectes relacionats amb la societat espanyola, des de Barcelona es teixien pràctiques quotidianes que involucraven directament a la societat xinesa. Les referències em portaven concretament a la comarca de Qingtian (Zhejiang), lloc d'on provenen la majoria dels xinesos que resideixen a l'Estat Espanyol i on es circumscriu el gruix principal de l'etnografia que presento en aquest article.

La primera imatge que vaig veure de Qingtian va ser la fotografia panoràmica que presideix un petit restaurant de Santa Coloma de Gramenet (Barcelona) i els primers contactes amb qingtianesos, que em permetrien iniciar el posterior treball de camp a Xina, van sorgir de les passejades pels carrers de Fondo⁴ i de les aules dels cursos de català per a xinesos del barri.⁵ D'aquesta manera, els espais que vaig visitar a Barcelona i a Santa Coloma de Gramenet es presentaven –igual que el restaurant català de Chengdu– com a punts d'intersecció traspassats per diverses formes de mobilitat.

3. El terme *yuanfen* 缘分 es sol traduir com a “destí” i denota una sèrie d'afinitats més enllà de la lògica de les casualitats.

4. Fondo es un barri del municipi de Santa Coloma de Gramenet que destaca per l'alta densitat de persones d'origen xinès que hi resideixen.

5. Els primers sis mesos de la recerca (Setembre 2010-Febrer 2011) es van desenvolupar en el marc de la meua dedicació professional com a dinamitzadora cultural i professora de català per a xinesos al Centre de Normalització Lingüística de Santa Coloma de Gramenet. Aquest període va ser decisiu per dissenyar i desenvolupar l'etnografia que es realitzaria posteriorment a Xina.

El present article té com a objectiu reflexionar sobre l'experiència del treball de camp etnogràfic realitzat a Xina en espais que s'erigeixen com a manifestacions locals de relacions globals i pràctiques transnacionals i que, per tant, posen en dubte la pertinença d'agafar-nos amb fermesa a l'equiparació d'àmbits culturals i geogràfics específics –definits a priori– per delimitar la recerca. Tal i com apunta Alessandro Monsutti (2010: 108) “we will gain by going beyond conceptions in which cultures and communities appear as spatially located phenomena”.

Fer treball de camp en un qiaoxiang

Els moviments contemporanis de retorn a Xina estan molt allunyats de la ideologia tradicional que s'orienta vers el binomi jubilació-retorn i que en el context de la migració xinesa es sol expressar a través del proverbi *yeluo guigen* (叶落归根).⁶ Les pràctiques de retorn contemporànies impliquen una diversitat de desplaçaments dirigides a diverses localitats que configuren el dinamisme dels processos migratoris més enllà d'un simple acte de sortida (migració) i de tornada (retorn). A través d'aquesta mobilitat els migrants qingtianesos han traçat un conjunt d'interseccions, localitzades en diferents indrets, que fa difícil la seva vinculació amb un sol lloc com a única unitat de pertinença.

La perspectiva en què s'enquadra aquesta recerca va més enllà d'una idea preconcebuda de les pràctiques de migració inversa com a retorn als orígens. Qingtian és un espai privilegiat per a l'estudi de la mobilitat en el conjunt d'indrets a través dels quals els qingtianesos socialitzen i teixeixen les seves llars. A Qingtian es condensa de manera paradigmàtica el significat de la migració i de la mobilitat com a forma de vida. No obstant això, aquest no és l'únic espai on s'expressen aquests vincles ni l'única localitat/destí dels moviments de retorn. Per això, més enllà del treball de camp centrat a Qingtian, la realitat empírica m'ha portat també a focalitzar la mirada en espais etnogràfics virtuals, que participen i estan involucrats en les pràctiques transnacionals, així com també a desplaçar-me i seguir als migrants en els seus itineraris de retorn a través de diverses ciutats xineses.

Tanmateix l'objectiu d'aquesta investigació no consisteix només en resseguir els itineraris i comprendre l'experiència dels migrants que retornen a Xina. Més enllà d'aquesta perspectiva unilateral centrada en el punt de vista dels “retornats”, aquesta etnografia pren una perspectiva relacional i s'endinsa en un context més ampli del procés de migra-

6. La traducció literal del proverbi *yeluo guigen* 叶落归根 és “quan les fulles cauen, tornen a les seves arrels”.

ció que engloba a diferents actors socials, diferents espais i diverses formes de mobilitat. Per tant, un objectiu important de la recerca ha consistit en l'observació de les diferents formes de mobilitat i les relacions que s'estableixen entre les persones que retornen a Xina amb els individus que no han emigrat.

La mobilitat localitzada: Qingtian com a espai transnacional

Des que vaig iniciar la investigació sobre les pràctiques de retorn he realitzat diversos viatges entre Barcelona i Xina. En cada ocasió, el propi viatge es perfila com un micro espai de trànsits i d'interseccions, de continuïtats i discontinuïtats on emergeixen diverses formes i lògiques de moviment. El treball de camp comença, doncs, als aeroports —a les sales d'espera, als restaurants i a les botigues—, així com a l'interior dels propis avions on jo sóc una més en aquests espais de trànsits protagonitzats per turistes i migrants que van i venen: xinesos i espanyols, estudiants, executius, petits empresaris, familiars que van de visita, etc.

En un d'aquests trajectes, tant bon punt la meua companya de viatge —una dona de Shanghai que viu a Barcelona des de fa més de 10 anys— va conèixer quin era el meu destí final, es va afanyar a expressar les particularitats de la relació entre Qingtian i Barcelona.

Jo no sabia absolutament res de Qingtian quan vaig arribar a Barcelona, no sabia ni que existís un lloc que es digués així. Qingtian? Ni idea! Però ara... i tant que sí que ho conec, fins i tot hi he estat un parell de vegades amb amics. Tothom coneix Qingtian aquí [a Barcelona] però no a Xina (Febrer 2012, fragment extret del diari de camp).

Aquesta zona rural que passa més aviat desapercibuda a Xina s'erigeix, en canvi, com a punt de referència per als xinesos que resideixen a l'Estat Espanyol, procedeixin o no d'aquesta localitat. A més, cal dir que aquest indret es perfila cada vegada més com un àmbit de “familiaritat i referència” per part dels espanyols que dirigeixen la mirada cap a Xina.⁷

Aquesta vinculació també es dona a la inversa i el coneixement de la realitat socio-cultural dels països on s'ha dirigit la migració internacional qingtianesa —d'entre els quals destaquen Itàlia i l'Estat Espanyol—és també present en la vida social a Qingtian.⁸

7. La presència, discreta però existent, d'estrangers a Qingtian es presentarà amb més detall al tercer apartat de l'article.

8. Per a una perspectiva històrica i antropològica de la lògica de la migració qingtianesa dirigida a Europa occidental veure Beltrán (2003).

Per això no és rar que a Qingtian els estrangers es vegin interpel·lats per un “hola” o un “ciao” en comptes del típic “hello”, més habitual en altres zones rurals de Xina on l'equiparació entre l'estranger i el món anglosaxó és encara predominant. La circulació d'informació i el coneixement d'altres realitats més enllà dels estereotips i els tòpics és fruit de l'agència de la migració i d'una intensa cultura migratòria que està fortament arrelada a la societat qingtianesa.

El binomi entre Qingtian i la migració internacional es veu reflectit en la seva classificació administrativa oficial. Qingtian pertany al grup de zones definides com a *qiaoxiang* 侨乡 per part del govern xinès. Aquest terme oficial delimita aquelles regions caracteritzades per una alta taxa d'emigrants, de retornats, així com també per la recepció de remeses i inversions procedents de l'estranger.

Tanmateix, aquest terme implica alguna cosa més que la diferenciació d'una àrea en funció de llistats estadístics. De fet, el concepte *qiaoxiang* fa referència a un espai antropològic crucial que integra –a mode de punt d'intersecció– la vida social que s'esdevé del moviment i les pràctiques transnacionals quotidianes protagonitzades per les persones que es desplacen físicament (migrants i retornats), així com també per aquelles persones que estan involucrades en aquesta mobilitat sense necessitat de moure's.

Allò que fa que Qingtian esdevingui un espai transnacional és el flux de diversos moviments bidireccionals que es donen des de i cap a Qingtian: moviment de persones, d'informació, d'objectes i productes, de símbols i de capital econòmic i social. La mobilitat internacional és doncs un aspecte fonamental en l'estructura social de Qingtian i perfila la vida diària de la majoria de persones que hi resideixen habitualment.

A Qingtian ens trobem a migrants que tornen de visita, a persones que han retornat, d'altres que es mouen entre ambdós llocs. Tanmateix, els qingtianesos que no han emigrat i que no tenen cap intenció de fer-ho, també viuen una quotidianitat traspasada per moviments i pràctiques transnacionals que van d'allò més físic –circulació d'objectes, productes i capital econòmic– a allò més eteri i virtual –contactes i intercanvi d'informació a través de les noves tecnologies de la comunicació.

Així doncs, més enllà de l'impacte que puguin tenir les freqüents i reiterades visites dels migrants o la presència dels retornats, la vida dels qingtianesos que no han emigrat també s'orienta vers aquesta mobilitat a través de diverses pràctiques i vincles transnacionals. Tal i com expressa Julie Y. Chu en relació a la investigació realitzada en un *qiaoxiang* de la província de Guangdong: “Im/mobility not just concern people who travels overseas (...) It's not need to physically leave China to be a subject emplaced within a larger global and transnational field” (Chu 2010: 11-12).

A través d'aquests forts vincles transnacionals la regió esdevé un node de moviments

bidireccionals i un espai d'encontre entre diferents realitats socioculturals on diverses persones, localitzades en diferents indrets, hi participen activament.

L'agència dels objectes: pràctiques socials materialitzades

En un article sobre els *qiaoxiang*, Poisson emfatitza la naturalesa transnacional del concepte i es pregunta com repercuteixen aquests vincles en la morfologia del lloc:

[The qiaoxiang] It is not necessarily defined in terms of numbers or boundaries, but as a link between the migrant and one or several people (friends, acquaintances, family, relatives....) who have remained in China. In other terms, does the qiaoxiang respond to a physical, morphological (economic or social) form? (Poisson 2000: 40).

Justament aquí és on rau un dels objectius de la recerca etnogràfica que implica una anàlisi del *qiaoxiang* i d'allò transnacional en la seva materialitat. A més d'examinar els motius i les característiques de les pràctiques de retorn, aquesta investigació ha focalitzat la mirada en la manera com la mobilitat s'expressa i es materialitza a Qingtian a través de la circulació d'objectes que comporten el trànsit de símbols, idees i pràctiques socials entre dos indrets aparentment llunyans i "desconnectats".

Tant els retorns com les visites són pràctiques transnacionals corpòries i tangibles en sí mateixes. Al costat d'aquestes pràctiques, la circulació d'objectes –productes gastronòmics, medicines, productes de cultura popular, objectes rituals, etc.–, el seu emplaçament en diferents espais –cases, bars i cafeteries, temples, escoles i museus– i la manera com les persones s'hi relacionen configura també una solidificació de les pràctiques transnacionals. La focalització de la mirada en els objectes i en els espais on aquests circulen, interactuen i expressen el seu valor d'ús i/o simbòlic –en especial les cases, els temples (Masdeu, 2014b), escoles i cafeteries– m'ha permès entendre els vincles i les relacions que s'estableixen entre els diferents actors socials involucrats en la mobilitat: retornats, migrants i no-migrants.

En aquest sentit, és crucial la perspectiva que proposà Appadurai sobre l'anàlisi dels objectes i els productes en la seva materialitat. Els productes, igual que les persones, tenen vides socials i és a través de l'anàlisi i el seguiment dels objectes que es poden explorar els "diferents règims de valor en l'espai i el temps" (Appadurai 1986: 4).

Ja fa més de 30 anys de l'inici significatiu de les migracions internacionals procedents de Qingtian i durant aquest temps la fisonomia i l'estructura social de la zona ha canviat

radicalment. La gent jove ja no es refereix a Qingtian com un lloc pobre caracteritzat per les dures condicions geogràfiques, sinó que descriuen el principal centre urbà de la comarca com un lloc d'oci, descans i entreteniment; un lloc de “regust europeu” (欧洲特色 *ouzhou tese*). Les botigues de productes importats, les cafeteries, els bars i els denominats “restaurants occidentals” (西餐厅 *xi canting*), que emergeixen un darrera l'altre a la petita ciutat de Hecheng (鹤城镇), són espais paradigmàtics per a l'estudi de la mobilitat i l'articulació entre els fluxos globals i allò local.

La materialització de les transformacions desencadenades a través de la migració no es circumscriuen només a Hecheng. Als pobles, les pràctiques transnacionals es materialitzen en les donacions per a infraestructures, per renovar temples i escoles, així com també en les grans “cases remeses” (López 2010) que introdueixen estils arquitectònics procedents de la tradició “occidental”. La presència de nous espais que fan referència al binomi modernitat i mobilitat a Xina són cada vegada més presents a les viles de la regió on comencen a aparèixer cafeteries regentades per retornats, noves tendències arquitectòniques que impliquen la recuperació de cases tradicionals, així com també proliferen petites botigues on es poden adquirir diccionaris, CD's, novel·les curtes i tot tipus de material per a l'aprenentatge d'idiomes.

L'anàlisi morfològica de diversos espais i de la vida que hi adopten diversos objectes ens informa d'aquesta mobilitat com a forma de vida que traspua per Qingtian, així com també de la relació que s'estableix entre diferents grups socials immersos en aquesta mobilitat.

Mobilitats, identitats i relacions etnogràfiques

Qingtian té una naturalesa polifacètica i és un espai de trànsits on les persones i els objectes circulen, arriben, marxen o hi resten. Durant les estades de treball de camp he pogut constatar com la pluralitat de trajectòries, direccions i experiències de mobilitat –dimensió, direcció, rol i intensitat– influeixen en la definició de les identitats i susciten la construcció d'alteritats.

El primer grup està format per les persones nascudes a Qingtian que no han emigrat i que es defineixen com a “locals” o “nadius” (本地人 *bendiren*). Dins d'aquesta categoria cal diferenciar aquelles persones que preparen el viatge migratori d'aquelles que no tenen cap intenció d'emigrar. Tanmateix cada vegada són més els familiars i amics dels migrants que viatgen a Europa per passar les vacances, assistir a rituals i altres tipus d'activitats com, per exemple, les reunions d'antics companys d'estudi. Aquesta

mobilitat física dels no-migrants mitjançant estades curtes a Europa demostra dos elements destacats. Per una banda, la consolidació i l'assentament de la comunitat xinesa a l'Estat Espanyol i, per altra banda, la millora de la qualitat de vida dels qingtianesos que romanen al lloc d'origen.⁹

Qingtian no es defineix únicament com un espai d'emigració, sinó que també és un lloc de destí i d'arribada; una zona cap on es dirigeixen diferents moviments tant de retorn com d'immigració interna.

Per una banda trobem els fluxos de retorn així com les freqüents visites realitzades per part dels qingtianesos que viuen a l'estranger. No és gens estrany trobar migrants (*huaqiao* 华侨) en les cafeteries i els restaurants de la ciutat o visitant els pobles i els principals centres rituals. Aquestes estades, visites o retorns estan motivades per diverses raons que van des de les responsabilitats familiars fins a les lògiques empresarials i econòmiques, passant per l'oci i el descans. Els fluxos d'arribada i de sortida de migrants es dona de manera continuada durant tot l'any però és durant les celebracions de l'any nou xinès i les vacances d'estiu quan s'intensifica aquesta presència de migrants i dels seus descendents (segones generacions) a la zona.

Per altra banda, cal tenir en compte que durant les darreres tres dècades la consolidació de la migració internacional i del model de *qiaoxiang* ha comportat canvis crucials en els fluxos migratoris de la regió. Mentre que Qingtian continua essent una de les principals zones de procedència de la migració internacional xinesa dirigida cap a l'Estat Espanyol, en els darrer anys aquest *qiaoxiang* s'està convertint també en un destacat destí de la migració interna. Bona part d'aquestes persones arriben a Qingtian per treballar en la indústria de serveis o de la construcció, en negocis regentats o fundats per retornats o per qingtianesos que viuen a l'estranger. A Qingtian doncs, com en moltes ciutats mitjanes de Xina que gaudeixen d'una certa prosperitat i que estan en procés de creixement, la presència de "forasters" o "persones de fora" (外地人 *waiguoren*) és una realitat cada vegada més destacada que està comportant una creixent reacció acadèmica, institucional i política.

Finalment, i per tancar el grup de moviments dirigits cap a Qingtian, cal parlar de l'arribada –discreta però existent– d'estrangers (外地人 *waiguoren*) procedents princi-

9. En aquest sentit cal dir que les dificultats per aconseguir visats de turista són cada vegada més destacades. En diverses ocasions els informants han expressat la seva frustració davant les traves administratives i polítiques per aconseguir visats. Segons expliquen, el fet de ser originaris de Qingtian afegeix dificultats al ja complicat procés per demanar visats Schengen per als ciutadans xinesos. Malgrat no tinguin cap interès de quedar-se al país, aquestes persones es troben supeditades a les polítiques de migració que, en aquest moment, "protegeixen" l'Estat Espanyol de l'arribada d'estrangers "susceptibles" de convertir-se en immigrants.

palment dels països on han emigrat els qingtianesos. Durant els tres anys que he estat realitzant extenses estades de treball de camp m'he trobat amb espanyols, italians, portuguesos i alemanys que arriben a la zona de la mà dels qingtianesos que els fan d'amfitrions i traductors. En la majoria dels casos aquestes persones es dirigeixen a Xina, a través de la connexió amb Qingtian, atrets per la possibilitat de realitzar negocis. Finalment, cal dir que la rellevància del fenomen transnacional de la regió també ha comportat una petita presència de periodistes estrangers, així com d'alguns investigadors que ens hi hem aproximat en diferents moments i circumstàncies.

Aquesta heterogeneïtat i multiplicitat de moviments impliquen un ús i una concepció diferent dels espais i propicien el sorgiment de diverses identitats i formes d'alteritat. Tal i com passa en altres contextos, la tendència vers la simplificació entre nadius (*bendiren*) i estrangers (*waiguoren*) o forasters (*waidiren*) compta a la Xina amb una llarga història (Kjellgren 2006: 225). No obstant això, l'especificitat de Qingtian en tant que espai d'interseccions i de trànsits, afegeix complexitat a aquesta dicotomia. Qui és considerat estranger i qui és considerat nadiu en un espai social caracteritzat per aquesta diversitat de formes de mobilitat?

La primera diferenciació es dona entre locals (*bendiren*) i els immigrants que arriben a Qingtian atrets per la demanda de mà d'obra en els sectors de la construcció i serveis. En aquest cas, la relació segueix els mateixos paràmetres que es poden trobar en altres societats caracteritzades per l'arribada d'immigrants.

Durant la primera estada de treball de camp el febrer del 2011, una dona que havia tornat a Qingtian des d'Oviedo em va explicar la seva percepció del seu propi procés migratori a través de la comparació amb la migració interna dirigida a Qingtian. Tal i com explicà aquesta dona, els motius de migració interna –aconseguir un millor nivell de vida per a la unitat familiar–, la manera com aquesta es desenvolupa –migració en cadena– i l'estatus social o la condició dels migrants en relació a la resta de la població, segueix la mateixa lògica que en els processos de migració xinesa a l'Estat Espanyol. D'aquesta manera expressà aquesta informant la relació entre ambdós fenòmens:

Moltes vegades penso que ells [els migrants interns] es deuen sentir com nosaltres quan som a Espanya, tot és treballar per poder enviar diners a casa i ajudar a la família, poder prosperar, no queda massa temps per sortir i divertir-se, és molt dur... Aquí la gent els tracta una mica com a nosaltres ens tracten els espanyols, no sempre eh?, però a vegades és com si fóssim menys, inferiors, només per ser de fora. La diferencia, és clar, és que ells estan a Xina, al seu país, amb una mateixa cultura, idioma... és diferent també.

En el rerefons d'aquestes paraules rau el principal denominador comú de la migració a través del temps i l'espai. I és que per sobre de factors ètnics o nacionals (polítics), la desigualtat social esdevé un factor clau en la construcció de les identitats i les relacions socials en el context de la migració.

El segon tipus de diferenciació que s'esdevé de la mobilitat consisteix en les relacions que s'estableixen entre els migrants procedents de Qingtian i els qingtianesos que no han emigrat. Aquesta relació posa sobre la taula el caràcter relacional de la identitat i qüestiona la tradicional dicotomia entre estranger i nadiu en contextos de migracions.

La figura del migrant internacional té una forta connotació patriòtica i polític-institucional en el context xinès. L'èmfasi recau en la identitat ètnica compartida –el ser xinès– per part dels individus que resideixen a l'estranger (*huaqiao*), les segones generacions o els migrants que han adoptat la nacionalitat del país d'acollida (*huaren*) i els migrants retornats (*guiguo huaqiao*). No obstant això, aquests conceptes –que cada vegada es corresponen menys a la realitat dels actuals moviments circulars, flexibles i dinàmics– tenen un ús eminentment institucional.¹⁰

Els qingtianesos que no han emigrat no solen utilitzar el terme *huaqiao* per referir-se als amics o familiars que viuen fora de Xina però sí que utilitzen convencions lingüístiques per diferenciar-se'n. Durant el treball de camp em vaig adonar que la percepció de la diferència entre aquests grups s'expressava i s'indicava lingüísticament quan interactuaven amb mi.

Els qingtianesos es solien referir als familiars i amics que viuen a l'Estat Espanyol a través del pronom personal “ells” per diferenciar-los del “nosaltres” que englobava a les persones que no han emigrat. L'ús del terme “ells” per referir-se als migrants com a grup diferenciat emergeix principalment quan es referien als hàbits i costums, a les formes de vida, contradiccions i relacions socials que es perceben com a distants del “model xinès” i més propers als processos de socialització vinculats amb la societat espanyola. Per això, en alguns moments utilitzaven també el pronom “vosaltres”, que ens englobava a mi i als migrants, per diferenciar-se de les persones que han residit llargues temporades a Espanya.

Per altra banda, també vaig identificar aquesta diferenciació en les converses mantingudes amb retornats i migrants durant les seves estades a Qingtian. Si bé des d'Espanya els qingtianesos solen expressar la seva identitat a través dels aspectes ètnics i la seva vinculació amb el món cultural xinès, la presència física al lloc d'origen provoca l'emer-

10. Els conceptes *huaqiao*, *huaren* i *guiguo huaqiao* es trobem inserits en cercles associatius que tenen una forta vessant política. També apareixen com a emblemes identificatius d'infraestructures (hotels, hospitals, museus, restaurants, etc.) dedicats, gestionats o finançats per migrants internacionals que han aglutinat un important èxit i una destacada prosperitat econòmica.

gència d'una sèrie de percepcions latents relacionades amb la identitat que responen al seu periple migratori a través de diversos contextos socioculturals.

En les converses mantingudes amb retornats o migrants durant les seves visites, els propis informants utilitzaven sovint el pronom personal “nosaltres” –incloent-m'hi a mi com a persona socialitzada a l'Estat Espanyol– per explicar-me les diferències en l'estructura social, els costums i les lògiques socials tal i com ells les percebien. A través d'aquestes comparacions, els retornats i migrants expressen una identitat que els distanciacia dels xinesos que no han viscut l'experiència de la mobilitat a través de la migració internacional. En aquest cas, doncs, és la dimensió social –el procés de socialització a l'Estat Espanyol– el que emergeix amb força per definir la seva identitat.

Tal i com hem vist, Qingtian és un espai social transnacional en el qual entren en joc múltiples dimensions de la mobilitat; des del moviment físic dels cossos, fins a la participació en les pràctiques transnacionals materialitzades en el desplaçament d'objectes, de capital econòmic i d'informació que circula a través d'espais virtuals. No obstant això, el desplaçament físic de les persones –la pròpia experiència de la migració internacional– sembla jugar un paper destacat en la creació d'identitats. Tal i com expressa Salazar, la mobilitat pot esdevenir un aspecte clau en la producció de noves formes d'alteritat en la contemporaneïtat (Salazar 2011b: v).

La relació etnogràfica en un espai d'interseccions

La configuració d'aquests grups de persones en funció de les diferents dimensions que adopta la mobilitat i les múltiples maneres d'experimentar-la també ha estat un factor destacat durant la meua estada al camp i en la relació que he establert amb els informants. Amb això no vull dir que es tracti de dos grups separats i discrepants, sense punts en comú i que no comparteixin espais de trobada físics o ideològics. De fet, bona part de la interacció social a Qingtian es dona conjuntament entre migrants, retornats i persones que no han emigrat en els espais públics i privats que comparteixen. De totes maneres, és cert que la relació etnogràfica que he mantingut amb persones que han emigrat i els que no ho han fet ha tingut les seves especificitats. La percepció que els informants tenien de mi, la forma de relacionar-nos i els punts en comú i d'empatia han estat diferents en funció de la seva trajectòria vital i migratòria.

Davant meu tenia un espai i un camp “multi-mòbil” poblat de diferents actors socials que participen de manera diferent del transnacionalisme i la mobilitat. Com m'he situat jo en aquest espai? O encara més important, com m'han situat els informants en aquest camp d'interseccions? Com percebien els diferents actors socials la presència a Qingtian

d'una estudiant de doctorat, procedent d'uns dels principals països que integren les seves trajectòries transnacionals, al llarg de tres anys i en diferents estades?

En la seva etnografia sobre el retorn de japonesos nikkeijin, Tsuda expressa encertadament com aspectes vinculats amb la identitat ètnica, nacional, de gènere i de classe, són centrals en la realització del treball de camp (Tsuda 2003: 9). Durant les meves estades a Qingtian els factors de gènere i l'adscripció nacional oficial han determinat, en bona mesura, la percepció inicial que els qingtianesos tenien de mi. Gairebé en totes les ocasions acostumaven a identificar-me com a periodista però també com a “dona de negocis” –els pocs espanyols que han viatjat a Qingtian ho fan per aquesta raó– i fins i tot com a familiar d'algun migrant qingtianes a través d'un matrimoni mixt. El factor de gènere ha estat especialment destacat en determinats àmbits de la investigació, especialment pel que fa al món institucional relacionat amb la migració internacional –associacions i organitzacions polítiques– que a Xina està altament masculinitzat. La presència d'una dona estrangera i sola a Qingtian no era fàcilment comprensible per a bona part dels qingtianesos que no coneixien el detall de la meva condició de doctoranda i antropòloga.

Malgrat els moments de confusió inicial, quan explicava que era estudiant de doctorat i que estava realitzant una investigació sobre els processos de migració a Qingtian, la reacció solia canviar immediatament, responent al gran respecte i estatus social del que gaudeix l'educació superior a les zones rurals xineses.

El treball de camp realitzat a Xina m'ha demostrat que els informants sovint són tan curiosos com l'etnògraf i volen conèixer la realitat de la persona que els està observant. L'etnografia inversa, és a dir, el fet de donar a conèixer la pròpia situació, experiència vital i context sociocultural als informants, ha estat crucial durant la recerca. A través de compartir experiències, punts de vista, preocupacions i plans de futur, els informants van anar comprnent els meus objectius i les raons de la meva prolongada estada a Xina.

La primera vegada que vaig arribar a Qingtian l'any 2011, van ser els familiars d'una informant que vaig conèixer a Barcelona els que em van recollir a l'estació d'autobusos i em van acollir a casa seva. Des de l'estació, els meus amfitrions em van portar directament a dinar a un dels “restaurants occidentals” (*xi canting*) de la ciutat. Ells van demanar per a mi, com es fa habitualment a Xina, i quan vaig tenir els espagueti italians i el bistec sobre la taula em van explicar que ells no hi solen anar sovint a aquest restaurant, només quan acompanyen a les seves nebodes –socialitzades a l'Estat Espanyol– durant les visites d'estiu ja que “elles no estan acostumades al menjar i als restaurants xinesos”. La meva condició d'estrangera, que en aquesta ocasió compartia amb els migrants i els seus descendents, estava present com a teló de fons en la relació que mantenien amb els qingtianesos.

Tanmateix van ser els qingtianesos que no havien emigrat, més que no pas els migrants i retornats, els que millor comprenien el que jo volia observar a Qingtian i em portaven a espais i indrets que ells consideraven que podien ser interessants per la meua recerca. El fet de conviure amb famílies de qingtianesos que no han emigrat em va permetre observar com circulaven els objectes entre Espanya i Qingtian, i com s'usaven aquests a les respectives llars. A més, els informants sovint em portaven a conèixer altres parents i migrants quan s'assabentaven que algú tornava d'Espanya. Aquest va ser el context ideal per iniciar la recerca, familiaritzar-me amb el lloc i observar de ben a prop la circulació d'objectes, l'enviament i la recepció de productes i els diferents valors simbòlics i d'ús que adquirien en diferents llars. De l'observació de les pràctiques transnacionals vaig acabar participant-hi activament i, en més d'una ocasió, vaig ser jo el vehicle de circulació de productes entre Qingtian i Barcelona –roba, menjar, fotografies i fins i tot la cua d'un drac xinès per usar en una escola de Barcelona.

En la segona estada al camp al 2012 vaig decidir instal·lar-me a un petit hotel regentat per una dona que té tota la seva família a Espanya. La majoria de clients eren migrants que tornaven a Qingtian de vacances. Aquest va ser un altre espai important per copsar un dels principals moviments físics d'anades i vingudes que conformen Qingtian com un espai de mobilitats.

A mida que em vaig anar eixamplant el cercle de contactes i que em vaig anar familiaritzant amb els espais d'interacció social, tant de la ciutat com dels pobles veïns, vaig anar coneixent a més retornats, de diferents edats i amb diferent capital social i cultural. Tots ells em van oferir de seguida la seva amistat i hospitalitat. De fet era habitual que mentre estava asseguda en un parc o en una cafeteria se m'acostessin persones que sentien curiositat per la meua presència a Qingtian i el propòsit de la meua estada. Gairebé totes les persones que se m'adreçaven amb aquesta espontaneïtat compartien experiències migratòries ja fos a Itàlia, Estat Espanyol, Portugal o altres països on haguessin emigrat.

En moltes ocasions, els retornats mostraven un gran interès per parlar amb mi i saber quina opinió en tenia de Qingtian, conversar en català o castellà, o senzillament compartir costums socials vinculades amb la societat espanyola –com àpats, música, coneixement, temes d'actualitat, etc. Els retornats o les persones que viatgen constantment entre ambdós països, es mostraven també molt oberts a explicar-me el seu periple migratori i a expressar les sensacions que –segons em comentaven– no eren sempre fàcilment compreses per part dels qingtianesos que no havien emigrat. Cal tenir en compte que, com en altres indrets caracteritzats per una forta cultura migratòria, els retornats estan sovint condicionats per una sèrie d'expectatives socials, econòmiques i culturals en la societat d'origen. Recordo una ocasió en què, després de finalitzar l'en-

trevista amb una retornada, aquesta va deixar anar un llarg sospir i em va expressar la satisfacció que sentia després de la nostra conversa ja que feia molt de temps que no parlava sincerament sobre la seva experiència i el seu periple entre l'Estat Espanyol i la Xina des de que va emigrar quan tenia 17 anys fins a la seva tornada als 33.

A mida que avançava la recerca i les diverses fases de treball de camp em vaig anar adonant que les relacions etnogràfiques es desenvolupaven més enllà del propi camp –en el seu sentit tradicional– i que s'ampliaven en un espai virtual a través dels programes de xat per a telefonia mòbil que gaudeixen d'una gran popularitat i d'un ús generalitzat a Xina.

Durant les converses mantingudes a través de la distància física anava seguint el periple dels meus informants, continuava recollint informació i profunditzant en el coneixement de la seva situació. Tanmateix els informants feien el mateix amb mi. Les preguntes “On ets? Quan tornes?” eren bidireccionals. A partir d'aquí vaig anar veient que allò que més m'apropava als migrants i retornats era l'alta mobilitat i les trajectòries transnacionals inverses que, encara que estiguessin motivades per diferents finalitats, tenien punts d'intersecció claus que responien a la meua experiència de viure a Xina més enllà de les estades de treball de camp.

Viure i fer treball de camp a Xina: el transnacionalisme de l'etnògraf

At the heart of anthropology is a notion of the migrancy of not just members of the discipline, but especially of ideas, perceptions, frameworks and worldviews (Wilding 2007 332).

Les realitats empíriques que responen a les nocions de moviment i migració són consubstancials al coneixement antropològic. Les relacions transnacionals no són només un objecte d'estudi de l'antropologia sinó que es troben inserides en el propi fer de la disciplina. Com moltes d'altres, aquesta recerca s'ha desenvolupat en un context altament transnacional que ha comportat una estada prolongada a Xina més enllà dels períodes de treball de camp. Per concloure aquest article exposaré de quina manera i sota quines circumstàncies aquesta recerca és en sí mateixa un experiència i una producció transnacional.

Les fonts de finançament –a través de beques procedents dels govern espanyol i xinès atorgades en diferents moments del procés de la recerca, així com la meua feina com a professora quan no he gaudit d'ajudes per la recerca– m'han portat a traslladar-me a Xina durant els quatre anys de la investigació doctoral.

Des de l'inici de la recerca he estat vinculada a la universitat de Xiamen com a estudiant visitant de doctorat. En aquest context, he entrat en contacte amb el món acadèmic xinès a través de la participació en seminaris, el seguiment de la recerca amb la meua tutora a Xina i he entrat en contacte amb doctorands xinesos que treballen també temes de migració. Aquesta experiència, a més d'oferir-me la possibilitat d'afegir un coneixement teòric i metodològic diferent al de la meua formació acadèmica, també m'ha proporcionat eines per aprofundir en el coneixement de la societat i la cultura xinesa que es troben immerses en la investigació.

Més enllà de les estades de treball de camp, aquesta recerca s'està realitzant vivint a Xina i a través dels desplaçaments continus entre Qingtian i Xiamen, ciutat que ha esdevingut la meua llar a Xina on he tornat per escriure i analitzar les dades que he anat recollint, per distanciar-me del camp quan ha estat necessari o per recuperar-me quan he estat malalta.¹¹

A aquests desplaçaments entre Xiamen i Qingtian cal afegir també els viatges i les estades a Catalunya durant les quals he participat en activitats formatives i investigadores, on he pogut contrastar i discutir els avenços de la recerca amb els directors de la tesi i continuar el contacte amb els migrants que resideixen a Barcelona. Tanmateix, més enllà d'aquests desplaçaments físics, en diverses ocasions les tutories, reunions d'investigació o els treballs conjunts que he realitzat amb professionals localitzats a Catalunya, s'han realitzat des de la distància i en un format transnacional a través d'aplicacions informàtiques que ofereixen les noves tecnologies de la comunicació.

De fet, durant el transcurs d'aquests quatre anys (2010-2013) m'he adonat que en la meua pròpia experiència quotidiana es posaven en marxa les pràctiques transnacionals que formen part de l'objectiu de la meua recerca. Així doncs, el contacte amb els informants, amb els meus amics i familiars a Catalunya, així com amb els directors de la tesi ha creat un espai transnacional virtual propi.

Viure a Xina més enllà de les estades de treball de camp, ha comportat la dissolució de les fronteres entre l'espai de generació de dades i l'espai d'anàlisi i redacció d'aquestes. També ha implicat un coneixement més profund de la societat xinesa i un reconeixement en la meua experiència de les pràctiques transnacionals. Però més enllà

11. El treball de camp demana sovint d'una immersió de l'etnògraf en circumstàncies que a vegades poden resultar dures i que poden tenir repercussions en la seva salut. Viure a Xina més enllà del treball de camp m'ha portat també a experimentar en la pròpia pell les dificultats que es poden trobar els xinesos que porten pocs anys a l'Estat Espanyol quan cauen malalts i han de ser hospitalitzats. La meua estada en un hospital a Xiamen durant més de dues setmanes a causa d'una infecció, m'ha demostrat que, més enllà dels problemes idiomàtics, també poden sorgir dificultats degudes a les diferents maneres de concebre la salut i el cos, així com les cures i el suport al malalt entre el context sociocultural xinès i espanyol.

d'això, "viure a Xina més enllà del treball de camp" m'ha servit per desenvolupar punts de trobada que han incrementat la comprensió i l'empatia vers els informants d'aquesta investigació, els "subjectes mòbils" que negocien quotidianament amb les virtuts i les dificultats dels trajectes vitals guiats per la flexibilitat del moviment i la transnacionalitat.

Bibliografia

- APPADURAI, A. (1986) "Introduction: Commodities and the Politics of Value", en *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 3-63.
- BELTRÁN, J. (2003) *Los ocho inmortales cruzan el mar. Chinos en Extremo Occidente*, Barcelona: Edicions Bellaterra.
- CHEN, W.H. (2006) "The Impact of Internet Use on Transnational Entrepreneurship. The Case of Chinese Immigrants", en Law, P. et al. (eds) *New Technologies in Global Societies*, Singapur: World Scientific Press, pp. 197-220.
- CHEONG, P. et al. (2009) "Weaving Webs of Faith: Examining Internet Use and Religious Communication among Chinese Protestant Transmigrants", *Journal of International and Intercultural Communication* 2 (3), pp.189-207.
- CHIANG, N. (2011) "Return Migration: The Case of the 1.5 Generation of Taiwanese in Canada", *The China Review* 11(2), pp. 91-124.
- CHU Y. J. (2010) *Cosmologies of Credit. Transnational Mobility and the Politics of Destination in China*, Durham: Duke University Press.
- KJELLGREN, B. (2006) "The Significance of Benevolence and Wisdom", en Heimer, M. i Thøgersen, S., *Doing Fieldwork in China*, Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies, pp. 225-244.
- LI, M.H. (2013) *Seeing Transnationally. How Chinese Migrants Make their Dreams Come True*, Hangzhou: Leuven University Press i Zhejiang University Press.
- LOPEZ, S. (2010) "The Remittance House: Architecture of Migration in Rural Mexico", *Building & Landscapes* 17(2), pp. 33-52.
- MASDEU, I. (2014b) "Transnational Ritual Practices among the Chinese Migrants in Spain", en Tan, C.B. (ed.) *After Migration and Religious Affiliation: Religions, Chinese Identities and Transnational Networks*, Singapur: World Scientific, pp. 329-349.
- MCKEOWN, A. (2001) *Chinese Migrant Networks and Cultural Change. Peru, Chicago, Hawaii, 1900-1936*, Chicago: The University of Chicago Press.

- MASDEU, I. (2014a) *Mobilities and embodied transnational practices: An ethnography of return(s) and other intersections between China and Spain*, Tesis doctoral no publicada, Universitat Autònoma de Barcelona.
- MELO, S. (2005) "Cape Verdeans on the Internet: a Case Study of Transnational Practices", *International Conference on Cape Verdean Migration and Diaspora*, Lisboa, 6-8 de abril.
- MONSUTTI, A. (2010) "The Contribution of Migration Studies and Transnationalism to the Anthropological Debate: A Critical Perspective", en Audebert, C. et al. *Migration in a Globalised World: New Research Issues and Prospects*, Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 107-125.
- POISSON, V. (2000) "When does a Village Become a Qiaoxiang? Case Study in Southern Zhejiang Province", en Huang, C. et al. (eds) *New Studies on Chinese Overseas and China*, Leiden: International Institute for Asian Studies, pp. 221-238.
- SALAZAR, B. (2011a) "The Power of Imagination in Transnational Mobilities", *Identities* 18 (6), pp. 576-598.
- SALAZAR, B. (2011b) "Introduction. Anthropological Takes on (im)Mobility", *Identities* 18 (6), pp. i-ix.
- SCHILLER, N. et al. (2004) "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society", *International Migration Review* 38 (3), pp.1002-1039.
- TSUDA, T. (2003) *Strangers in the Ethnic Homeland. Japanese Brazilian Return Migration in Transnational Perspective*, New York: Columbia University Press.
- WILDING, R (2007) "Transnational Ethnographies and Anthropological Imaginings of Migrancy", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33 (2), pp. 331-348.